

„Komunistická kritika“ v dialozích Rudého práva

Karla Tvrdá

ABSTRACT:

„**Communist Criticism**“ in the Dialogues of Rudé právo [Red Justice]. I employ the concept of media dialogical networks that has been elaborated in the analysis of media data produced at the beginning of the 1990s; it enables the examination of media texts in mutual relations and to perform member-oriented analysis. In this paper I analyse the media dialogical networks that were formed in the national daily Rudé právo [Red Justice] in 1952. The newspaper exchanges from this period, having a spatially and temporally distributed character, display the same main structural features as the dialogical networks from the 1990s. On the other hand, they differ in many aspects. The most noticeable difference is the size: the dialogical networks from 1952 are much smaller, they are usually represented by only two newspaper articles published in an average time span of one month. The most frequently used sequential structure was 'criticism — acceptance of criticism' therefore I make it the subject of my analysis. I focus on the nature of these structures and examine how the actors of the media dialogues orient themselves to the presence of the criticism in the media texts. The analysis of the collected data has revealed not only a standardized structure of the dialogue (criticism — acceptance of criticism) but also that even the content of the second part of the dialogical networks is to some extent standardized — it often contains identical semantic elements.

KLÍČOVÁ SLOVA / KEYWORDS:

komunistická kritika, mediální dialogická síť, párová sekvence, rok 1952, Rudé právo, standardizace dialogu

adjacency pair, communist criticism, media dialogical network, Rudé právo [Red Justice], standardization of the dialogue, year 1952

ÚVOD

Pro období vlády komunistické strany v Československu, stejně jako pro jiné totalitní systémy je typické, že se ambivalentní a mnohorozměrný svět rozděluje na „dva jednotné bloky, mezi nimiž panuje vztah vzájemného vyloučení: absolutní pravda stojí proti absolutní lži“ (...) a „nový“ řád se může udržet jen za cenu zničení „starého“ (Fidelius, 2000, s. 85), jehož nevyhovující projevy je nutno „škrtat, zavrhnout, vyloučit, negovat“ (*ibid.*, s. 89). Důsledkem tohoto kritického postoje bylo v padesátých letech znevýhodnění, až likvidace nežádoucích osob (Kratochvíl, 1990) a elementů — knih (Šámal, 2009), kulturních institucí (Knapíček, 2004) apod. Předmětem tohoto textu je však jiný druh kritiky — takový, jenž se uplatňuje vůči osobám a jevům, které náležejí do pozitivně zobrazovaného světa socialistického zřízení. Jedná se o „komunistickou kritiku“ (dále KK), která podle definice¹ Rudého práva (dále RP) nemá za cíl kritizo-

1 „(...) Lze jistě pochopit, že názory na tyto otázky jsou ještě poznamenány zkušenostmi z krizových let, kdy zásadní komunistická a věčná kritika byla nahrazena svévolným osoutzením, pomlouváním a štvanicemi proti poctivým lidem. (...) Smyslem komunistické kritiky je dosáhnout nápravy. (...)“ (Ještě jednou o kontrolních dnech, RP, 6. 12. 1972).

vaný subjekt vyloučit nebo zničit, ale přimět ho k nápravě. Sami vysocí představitelé režimu považovali kritiku a sebekritiku za jeden z nástrojů fungování komunistického zřízení. Tato skutečnost se tematizuje i na stránkách RP, tiskového orgánu vládnoucí komunistické strany, např.:

- (1) Do boje za splnění úkolů našeho odborového hnutí, RP, 5. 12. 1952
(...) Soudruzi ze závodní rady nám k tomuto článku píší: „Závodní rada se kritikou Rudého práva zabývala po druhé a v jejím jednání se projevil odraz slov soudruha N. S. Chruščeva na XIX. sjezdu KSSS, který hovořil o nutnosti neustálého rozvíjení kritiky a sebekritiky. Připomněli jsme si slova našeho nejlepšího přítele, soudruha J. V. Stalina, který nás učí, že sebekritiku potřebujeme jako vzduch, jako vodu, že bez ní, bez sebekritiky, by naše strana nemohla jít kupředu, nemohla by odstraňovat naše nedostatky. (...)“

V tomto článku přistupuji ke kritice jako k sociální instituci, „obecně praktikovanému a v dané kultuře předávanému způsobu jednání“ (Velký sociologický slovník, 1996, s. 435), které se realizuje prostřednictvím jazyka. Zabývám se fungováním KK v mediálních dialogických sítích, které se rozvinuly na stránkách RP v roce 1952, s důrazem na sekvenční uspořádání dialogu.

METODA

Koncept mediálních dialogických sítí je typem analýzy mediálních obsahů, který se zaměřuje na intertextovost a dialogičnost (Bachtin, 1980) a texty sleduje v návaznosti a vzájemných reakcích (Schneiderová, 2015, s. 51–53). Využívá se ke člensky zaměřeným analýzám, pracuje tedy s takovými prvky, které považují za relevantní sami aktéři komunikace. Mediální síť vytvářejí dialogické události, např. novinové články, televizní pořady, tiskové konference apod., které jsou propojeny interakčně, tematicky a argumentačně (Nekvapil & Leudar, 2006). Tyto dialogy se odvíjejí podle podobných principů jako běžné rozhovory tváří v tvář, jak je popsala etnometodologická konverzační analýza (např. Hutchby & Wooffitt, 2006), avšak mají i svá specifika: zmožení replik dialogu a jejich časovou a prostorovou distribuci (Nekvapil & Leudar, 2002). Koherenci mediálního dialogu zajišťuje společné téma diskuse, případně společný způsob argumentace několika aktérů, jeho hlavním pojátkem jsou pak sekvenční struktury, do nichž jsou repliky mediálního dialogu organizovány (*ibid.*).

DATA

Původním předpokladem bylo, že mediální dialogické sítě jsou charakteristické pro společnosti, v nichž veřejná debata tvoří důležitou součást politické kultury (Leudar & Nekvapil, 2004), a proto se v českých médiích začaly objevovat až po roce 1989. Pozdější výzkumy však zjistily, že sítě se mohou rozvíjet i v odlišných politických prostředích, než je současná demokracie západního typu (např. Sloboda, 2009; Provázková, 2009).

Cílem této studie bylo popsat mediální dialogické sítě, které vznikaly v někdejším socialistickém Československu, konkrétně v období stalinismu. Protože jsem nezmýšlela zmapovat situaci politického a společenského zlomu, vyhnula jsem se období krátce po komunistickém převratu v roce 1948. Zvolila jsem až pozdější rok, ve kterém byla vláda nové mocenské elity již stabilizovanější. Zdrojem dat je RP, které představuje oficiální a reprezentativní masmédiem z příslušné doby: jednalo se o celostátní deník a především o tiskový orgán vládnoucí komunistické strany.²

Za účelem nalézt mediální dialogické sítě byla postupně prozkoumána všechna vydání RP z tohoto roku. Záhy se ukázalo, že v cílovém období se nevyskytují mediální dialogy analogické k těm z devadesátých let a současnosti (např. Nekvapil & Leudar, 1998), tedy diskuse o aktuálních politických otázkách. Na druhou stranu jsem zjistila, že pokud určitý text v RP dialogicky navazoval na článek jiný, tato skutečnost byla zpravidla tematizována hned v prvních větách daného textu, někdy také v jeho titulku. Při vyhledávání dat jsem proto nadále nepročítala celé články, ale pouze jejich titulky a úvodní pasáže. Mediální dialog se neobjevoval na první straně novin — ta byla věnována aktuálnímu politickému či hospodářskému dění a ideové výchově čtenářů. Vyskytoval se nejčastěji na druhé nebo třetí straně, kde byl prostor pro čtenářské dopisy či případné reakce na dříve uveřejněné články. Část strany čtvrté byla obvykle věnována sportovnímu zpravodajství.

Výše popsaným způsobem jsem našla devatenáct mediálních dialogických sítí. Tento korpus reprezentující rok 1952 zřejmě není kompletní, snadno jsem mohla některé sítě přehlédnout. Stejně tak sebraná data nezahrnují případné sítě, v nichž by dialogické navázání na předchozí texty bylo provedeno uprostřed článku.

Ačkoliv sítě z roku 1952 vykazují stejné definiční vlastnosti jako sítě vzniklé po roce 1989, tedy zmnožení replik a jejich distribuce v čase a prostoru, v mnoha ohledech se od sítí současných odlišují.³ Stručně zde popíšu pouze některé rozdíly. Prostorová distribuce replik je chudší, mnohdy tato vlastnost sítí ani není naplněna, protože všechny dialogické události jedné sítě jsou zveřejněny pouze prostřednictvím RP.⁴ Pro časovou distribuci těchto sítí jsou charakteristické rozestupy mezi dvěma po sobě

2 Data byla sebrána pro účely méj diplomové práce, která se zabývala mediálními dialogickými sítěmi v československém socialistickém tisku (Provázková, 2009).

3 Výrazně se navzájem odlišují i mediální dialogické sítě, které vznikaly v různých letech z období 1948–1989 (Provázková, 2009).

4 Ačkoliv následující síť neodpovídá tematickému vymezení článku, uvádím ji pro ilustraci prostorové distribuce replik v roce 1952. Tento rozměr totiž sítě analyzované v tomto článku postrádají. Síť se zabývá krutostí britských vojáků vůči malajským obyvatelům. V RP je reprezentována dvěma články, které jsou dialogicky propojeny a navazují na několik zahraničních masmédií.

Sít „Malajsie“:

Jejich metody, RP, 12. 5. 1952

Žumpa lží, RP, 23. 5. 1952

Fotografie a článek, Daily Worker (datum a název článku neuvedeny)

Pokrokový tisk celého světa (data, názvy médií a článků neuvedeny)

Daily Herald, 8. 5. 1952 (název článku neuveden)

Rozhlasové vysílání, Svobodná Evropa, 19. 5. 1952 (název pořadu neuveden)

následujícími dialogickými událostmi v průměrné délce jeden měsíc (Provázková, 2009). Naproti tomu pro současné síť je charakteristický časový rozestup v řádu dní, nebo i kratší (viz např. Nekvapil & Leudar, 1998; Kaderka, Leudar & Nekvapil, 2018). Další výraznou odlišností je rozsah sítí. Na rozdíl od dialogických sítí, které se rozvíjejí v současných masmédiích a čítají desítky (viz např. Nekvapil & Leudar, 2003), nebo i stovky (viz např. Tesařová, 2016) dialogických událostí, jsou síť v roce 1952 obvykle reprezentovány pouze dvěma texty v RP. Např. síť „Rébus“ je reprezentována článkem *Výměr nebo rebus?* publikovaným v RP 26. 5. 1952 a článkem se stejným titulkem ze dne 27. 6. 1952.

CÍLE VÝZKUMU

Původním záměrem bylo prozkoumat podobu mediálních dialogických sítí v roce 1952. Již první čtení sebraného materiálu však umožnilo v datech identifikovat dvě rozdílné skupiny sítí, a to dialogy zabývající se domácími a zahraničními tématy. Vzhledem k tomu, že se tyto síť navzájem odlišují nejen tematicky, ale rovněž způsobem své výstavby,⁵ rozhodla jsem se analyzovat je zvláště a zúžila jsem zaměření výzkumu pouze na mediální dialogy s domácím obsahem. Podnětem ke zkoumání KK nebyl primární zájem o sekvenční strukturu, jejímž členem je kritika či konkrétně KK, ale nápadně častý výskyt této verbální akce právě v sítích s domácím obsahem. Na základě sebraných dat se zdá, že v RP v roce 1952 se mediální dialog s domácí tematikou věnoval téměř výhradně KK – v korpusu dat se nevyskytuje domácí dialog, jehož součástí by nebyla KK.

Do analýzy bylo zahrnuto čtrnáct nalezených sítí s domácí tematikou. Aplikování konceptu dialogických sítí na instituci KK umožní zodpovědět výzkumné otázky, zda a jakým způsobem se na ni orientují aktéři mediálního dialogu a zda tento dialog vykazuje nějaké specifické vlastnosti s ohledem na své sekvenční uspořádání.

STANDARDIZOVANÝ PRŮBĚH DIALOGU

Dialog ve zkoumaných sítích probíhal ve všech případech obdobně. První text kritizuje určitý stav věcí nebo existující nežádoucí praktiky. Kritika bývá dostatečně po-

5 Předmětem dialogických sítí se zahraničním obsahem je obvykle zpráva o určité události a její hodnocení. RP o ní informuje textem, jenž cituje repliky několika aktérů, kteří se k příslušnému dění vyjadřují. Tyto komentáře redakce RP uspořádává do vzájemných dialogických vztahů, čímž konstruuje mediální dialogickou síť (typický postup při výstavbě domácích sítí, viz dále). Významná část článku se zahraničním obsahem je zpravidla věnována kategorizační práci (viz např. Lepper, 2000), kterou citovaní aktéři ve vztahu k dané události provádějí. Uplatňování členské kategorizace nechybí ani v sítích domácích a různé studie prokázaly, že rozvoj dialogických sítí je přínosné analyzovat právě v souvislosti s kategorizační prací (např. Nekvapil & Leudar, 2006; Tesařová, 2016). V tomto článku se však orientuji jiným směrem.

drobná, aby každý čtenář RP porozuměl, v čem spočívá. Obvykle jsou v článku popisovány i negativní důsledky daného jevu či jednání. Autory kritických textů jsou redaktori i čtenáři RP. Nezřídka redakce RP cituje či parafrázuje jeden nebo více čtenářských dopisů, komentuje jejich obsah a v některých případech na závěr připojuje výzvu k nápravě. Uvádím příklad kritického článku — prvního členu mediální dialogické sítě.

- (2) Nesprávné odměňování brzdí plnění úkolů na státních statcích, RP, 4. 9. 1952
 (...) Tento šestihektarový lán žita patří hospodářství Cikar, státní statek Jindřichův Hradec, stejně jako úroda ovsa na 11 hektarech.

„Proč ještě nemáte svezeno?“ — ptal jsi se vedoucího hospodářství soudruha Bulanta.

„Nemáme lidi“ — odpovídá. „Lidi se na hospodářství v rostlinné výrobě nedrží. Pracují raději v živočišné výrobě, anebo odcházejí jinam, tam, kde si více vydělají.“ — vysvětlují pracovníci hospodářství.

Proč se však pracovníci v rostlinné výrobě na cikarském hospodářství nedrží? Protože tam není spravedlivé odměňování. Pilní pracovníci i lajdáci dostávají stejně, podle počtu hodin. Teprve v průběhu žni projednávali zavedení směnových výkonových norem. O zavedení úkolové práce přede žněmi — spravedlivého odměňování podle zásluhy — se až do té doby na hospodářství Cikar nikdo nestaral. (...) O tom, co znamená odměňování podle norem, se na příklad přesvědčil vedoucí hospodářství Svit soudruh Truhlář i ostatní pracovníci tohoto hospodářství (...). Kdyby soudruh Trachta pracoval v časové mzdě, vydělal by si za prodlouženou směnu při skládání pšenice 207 Kčs. Protože však pracoval podle směnové výkonové normy, kterou dokázal překročit, vydělal si za stejnou dobu 293 Kčs. (...) Zavedením normované práce se přede žněmi (na statku Cikar, pozn. KT) nezabývali, a proto vypláceli po staru — hodinově. A proto byl také se svým výdělkem nespokojen traktorista soudruh Seyvald, kočí soudruh Mádl a ostatní. Tu je hlavní příčina, proč se na hospodářství Cikar se žňovými pracemi opozdili. (...) Není-li však soudruh Bulant o významu odměňování podle vykonané práce dostatečně přesvědčen, je věcí okresního výboru strany v Jindřichově Hradci a stranické organizace státního statku, aby jeho i všechny spolupracovníky na hospodářství Cikar o významu norem přesvědčily.

Na první kritický článek navazuje přibližně po měsíci text druhý. Ačkoliv mezi zveřejněním jednotlivých členů každé sítě uběhla poměrně dlouhá doba, je zřejmé, že se redakce RP na vytváření dialogických sítí orientuje.⁶ Svědčí o tom například skutečnost, že ve dvanácti z celkových čtrnácti případů jsou členy sítě opatřeny totožným titulkem. Dále je z druhých členů sítí patrná snaha zdůraznit dialogické vztahy mezi příslušnými články a uspořádat je do sekvenčních struktur. Toto podtrhování dialogičnosti ilustrují úryvky (3)–(5), v nichž aktéři rozhovorů, zástupci kritizovaných

⁶ Jak se novináři podílejí na vzniku a rozvíjení sítí v současnosti, viz Kaderka & Havlík, 2010.

subjektů nebo redaktoři RP, charakterizují uskutečněné verbální akce jako „sdělení ke kritickému článku“, „odpověď na kritiku“ a „závazky přijaté na základě kritiky“. Všechny tři akce obsahují dialogický prvek a přímo z nich vyplývá, že se nejedná o první člen komunikace, ale o repliku, která dialogicky navazuje na repliku jinou.

- (3) Jak se provádí nábor pracovních sil, RP, 21. 10. 1952
 (...) Výbor závodní organizace KSČ n. p. Panar k uveřejněnému článku sdělil, že (...).
- (4) Využit surovinového odpadu, RP, 6. 7. 1952
 (...) Podnikové ředitelství n. p. Sběrné suroviny odpovědělo na kritické připomínky podrobným rozbořem (...).
- (5) Výměr nebo rebus? RP, 27. 6. 1952
 (...) Zaměstnanci tohoto úřadu přijali na základě uveřejněné kritiky závazky k zlepšení své práce. (...)

A nakonec se v druhých členech sítí vyskytuje konstrukční prvek, který explicitně poukazuje na existenci dialogické sítě, ačkoliv aktéři dialogu tento pojem nepoužívají: hned v prvních větách se text odvolává na předcházející článek. Zpravidla uvádí jeho titulky a datum, kdy byl v RP publikován, a stručně shrnuje jeho obsah. Úvodní pasáže druhých členů dialogických sítí vypadají např. takto:

- (6) Příkaz zněl: Kropit! RP, 19. 2. 1952
 Pod tímto titulkem byl 30. prosince uveřejněn v Rudém právu fejton, který kritisoval oblastní ředitelství ČSD v Praze proto, že dalo příkaz ke kropení tratě roztokem chlorečnanu sodného za účelem zničení plevele, přestože tráva již byla suchá. (...)
- (7) Poškozuji poctivé rolníky, RP, 18. 5. 1952
 V Rudém právu byl 27. února uveřejněn můj dopis pod názvem „Nemůžeme provádět kontrolu tučnosti mléka“. Kritisoval jsem v něm, že mlékárna nám nedodává vzorkovnice a tím je nám znemožněno zjistit, který dodavatel odevzdává méně hodnotné mléko. (...)

Tyto tři postupy usnadňují čtenářům orientaci v diskutované problematice a umožňují jim sledovat vývoj událostí v sekvenčním uspořádání; lépe řečeno, RP dané události čtenářům předkládá jako vzájemně dialogicky propojené a sekvenčně uspořádané.

Po krátkém odkazu na předcházející text následuje vlastní obsah druhého článku — reakce na zveřejněnou kritiku. Autory druhých členů sítí jsou nejčastěji redaktoři RP, kteří citují či parafrázuji úryvky z dopisů, které redakci deníku napsali relevantní aktéři z kritizovaných organizací. Pouze ve dvou případech RP publikovalo celý dopis kritizovaných aktérů a v jednom případě byl autorem druhého členu sítě tentýž aktér, který napsal člen první, viz síť o kvalitě mléka, úryvek (7). Jak nazna-

čují některé formulace, do řešení problému se mohli vkládat i redaktoři RP — mohli se účastnit schůzek, na nichž se kritika projednávala, nebo je dokonce iniciovat. Z článků však jednoznačně nevyplývá, zda se redaktoři RP schůzek opravdu účastnili, nebo zda pouze parafrázuji dopisy kritizovaných subjektů, např.:

- (8) Nedůstojné museum, RP, 4. 2. 1952
 (...) Jak nám sdělil KNV v Ústí nad Labem a MNV v Mostě, byla uveřejněná kritika oprávněná. (...)
- (9) „Plánují rozkopené silnice“, RP, 2. 12. 1952
 (...) Při projednávání uveřejněné kritiky zástupci ONV i MNV přiznali, že místo aby důsledně trvali na koordinaci prací, souvisejících s úpravou a výstavbou silnic a chodníků, ustupovali před námitkami jednotlivých národních podniků, které se vymlouvaly, že (...).

Ačkoliv jsou druhé členy sítí obsahově různorodé, protože se každý týká jiné záležitosti, lze v nich identifikovat několik opakujících se sémantických prvků. Jedná se o informaci, kdo příslušnou kritiku projednával, zda ji akceptoval, jaké byly příčiny pochybení, zda byl viník potrestán, jaká opatření byla podniknuta k nápravě a zda již došlo ke zlepšení stavu. Tabulka 1 uvádí četnost výskytu těchto prvků v sebraných datech (položka „ne“ znamená, že příslušná informace není v článku uvedena, nikoliv že viník nebyl potrestán, zlepšení nenastalo apod.).

Z výše uvedeného je zřejmé, že obsah druhých členů dialogických sítí, a tedy i celý průběh mediálního dialogu, je do značné míry typizovaný či standardizovaný. Druhý člen dialogické sítě v osmdesáti pěti procentech případů obsahuje informaci o tom, zda kritiku někdo projednával a jaká opatření byla přijata, aby se pochybení odstranilo. Ve více než sedmdesáti procentech sítí se objevuje konstatování, že kritika je relevantní. A v padesáti sedmi procentech případů druhý článek s různou mírou podrobnosti zmiňuje příčiny neuspokojivého stavu věcí. Standardizace se přitom netýká pouze obsahu jednotlivých replik, v případě projednávání kritiky a jejího akceptování se v článcích používají prakticky totožná slovní spojení — „projednávat kritiku“ a „uznat kritiku za správnou/oprávněnou“, viz úryvky (10) a (11).

- (10) Jak se provádí nábor pracovních sil, RP, 21. 10. 1952
 (...) Výbor závodní organizace KSČ n. p. Panar k uveřejněnému článku sdělil, že uznává kritiku za správnou. (...)
- (11) Nesprávné odměňování brzdí plnění úkolů na státních statcích, RP, 17. 10. 1952
 (...) Výbor závodní organizace KSČ, ředitelství statku i závodní rada projednávaly kritiku Rudého práva, potvrdily její oprávněnost. (...)

Z hlediska sekvenčního uspořádání dialogu obsah většiny analyzovaných sítí reprezentuje dvojice „kritika — reakce na kritiku“, v konkrétním provedení „kritika — přijetí kritiky“; ohledně odlišných případů viz následující oddíl. Podle konverzační analýzy jsou repliky běžných rozhovorů tváří v tvář uspořádány do párových sekvencí

	Projednával někdo kritiku?	Kritika uznána za správnou	Příčiny pochybení	Potrestán viník	Přijata opatření	Nastalo již zlepšení
Vesničtí boháči	ano	ano	ne	ne	ano	ano
Geny brambor	ne	ne	ano	ano	ano	ne
Hospodaření s materiálem	ano	ano	ne	ne	ano	ano
Nová huť KG	ano	-	-	-	-	ano
Kropit železnici	ano	ano	ano	ne	ano	ne
Kvalita mléka	ne	ne	ne	ne	ano	ano
Muzeum v Mostě	ano	ano	ano	ne	ano	ne
Nábor do Ostravy	ano	ano	ano	ne	ano	ne
Nesprávné odměňování	ano	ano	ne	ne	ano	ne
Odpad	ano	ne	ne	ne	ne	ne
Rébus	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Rozkopané silnice	ano	ano	ano	ne	ano	ne
Splnění úkolů	ano	ano	ano	ano	ano	ano
Zneuznaná autorita	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Počet výskytnů	12	10	8	4	12	5
Poměrné zastoupení	85,70 %	71,40 %	57,10 %	28,60 %	85,70 %	35,70 %

TABULKA 1: Výskyt jednotlivých sémantických prvků v konkrétních dialogických sítích.

(např. Hutchby & Wooffitt, 2006) a stejně tak repliky současných mediálních dialogů (Nekvapil & Leudar, 2002). Pro tento typ sekvence je typické, že „po uvedení prvního členu této dvojice mluvčí normativně očekávají, že bude následovat příslušný člen druhý“ (Nekvapil, 1999–2000, s. 83); např. po zaznění verbální akce „otázka“ se normativně očekává, že zazní verbální akce „odpověď“. Existují však i jiné typy sekvencí, jejichž členy nejsou tak pevně spjaty jako členy párových sekvencí. Podobné druhy dialogických propojení jsou označovány jako action chain. Z hlediska očekávání aktérů komunikace je v tomto případě realizovaný druhý člen příslušné sekvence jednou z několika existujících možností (Pomerantz, 1978, s. 110) a v některých případech nemusí první člen vyžadovat reakci žádnou (Levinson, 1983, s. 337).

Je otázka, zda na dvojici verbálních akcí „kritika — reakce na kritiku“ nahlížet jako na párovou sekvenci, nebo strukturu typu action chain. Na jednu stranu se může zdát, že mezi oběma členy této sekvence není tak těsný vztah jako např. mezi otázkou a odpovědí. Na druhou stranu záleží na konkrétní situaci a konkrétním formulování prvního členu dvojice: pokud je kritika namířena vůči konkrétním aktérům a navíc je zakončena výzvou k nápravě, je pravděpodobné, že se

míra očekávání spojená s druhým členem zvyšuje. Pro zařazení mezi párové sekvence mluví i do jisté míry analogické dvojice verbálních akcí, které za párové sekvence označovány jsou, např. „kompliment — reakce na kompliment“ (Nekvapil, 2017b). Prozatím tuto otázku nechám nezodpovězenou a vrátím se k ní na konci článku.

DEVIANTNÍ PŘÍPADY

V sebraných datech se vyskytují čtyři sítě, v nichž nezaznívá prohlášení o akceptování kritiky. V tomto oddíle prozkoumám, do jaké míry se jedná o odchylky od standardizovaného průběhu dialogu reprezentovaného sekvencí „kritika — reakce na kritiku“, resp. „kritika — přijetí kritiky“.

V síti Kvalita mléka se neobjevuje prohlášení „uznáváme kritiku za správnou“ ani variace na ně. Nicméně z obsahu článku je zřejmé, že kritika byla relevantními aktéry akceptována: mlékárna začala dodávat dostatek vzorkovnic na testování tučnosti mléka, za jejichž nedostatek byla předtím kritizována. Obsah sítě tedy odpovídá standardizovanému průběhu dialogu, který byl identifikován v ostatních sledovaných dialogických sítích. Specifikum tohoto dialogu spočívá v tom, že druhý člen sekvence měl neverbální podobu. Jednalo se o akci „napravení chyb“, již kritizovaný aktér KK akceptoval, ale zprávu o tomto členu sekvence přinesl aktér jiný. Jde o další příklad, kdy jeden z členů párové sekvence nemusí být vyjádřen verbálně (viz Nekvapil, 2017b).

Odlišný je případ sítě o cenách brambor, v níž kritizovaní aktéři, prodavačka varnsdorfského obchodu, resp. národní podnik Pramen, nemohli stihnout zareagovat na čtenářskou kritiku. V prvním členu sítě totiž vedle kritiky zaznívá i výrok relevantního nadřízeného aktéra, který do problému vnáší jasno:

- (12) Dodržovat stanovené ceny brambor, RP, 20. 10. 1952
 (...) Podobných dopisů (čtenářské stížnosti na nedodržování cen zboží, pozn. KT) nám do redakce přišlo již několik. Zeptali jsme se proto ministerstva vnitřního obchodu, jak je to s dodržováním cen brambor, a dostali jsme odpověď: „(...) Spotřebitel musí obdržet brambory za tu cenu, která je natištěna na lístcích (jde-li o III. standard). Požaduje-li prodavač vyšší ceny, jde o předražování a spotřebitel je povinen případ ohlásit (...)“

Ministerstvo, aktér, jemuž přísluší posuzovat oprávněnost stížností tohoto druhu, svým výrokem o cenách zboží kritiku akceptovalo. Od aktérů, kteří pochybili, se již reakce neočekávala, ale stali se předmětem „řízení pro přestupek porušení cenových předpisů“ (Dodržovat stanovené ceny brambor, RP, 2. 12. 1952). Průběh dialogu v síti Ceny brambor tudíž odpovídá sekvenční struktuře „kritika — přijetí kritiky“. Její zvláštností oproti ostatním sítím je, že sekvenci, která dialog v této síti reprezentuje, lze upřesnit jako „kritika — přijetí kritiky ze strany aktérů nadřízených aktérům kritizovaným“. Na rozdíl od ostatních sítí tuto sekvenci obsahuje již první člen sítě. Obsahem druhého členu je informace o způsobu potrestání vedoucí prodejny a odpovědného zástupce výkupního skladu.

Jediným nalezeným dialogem, ve kterém nebyla kritika zcela akceptována, je síť Odpad. V jejím prvním členu byl kritizován podnik Sběrné suroviny, že neodváží sebratý materiál. RP cituje úryvky ze čtyř dopisů nespokojených občanů a vyzývá podnik Sběrné suroviny, aby nepřipustil „opakování dalších stížností našich pracujících“ (Využit surovinového odpadu, RP, 10. 6. 1952). V druhém členu síť RP informuje, že podnikové ředitelství Sběrných surovin „odpovědělo na kritické připomínky podrobným rozbořem jednotlivých případů a zdůraznilo povinnosti národních výborů“ (Využit surovinového odpadu, RP, 6. 7. 1952). Zatímco redakce RP uzavírá první člen sítě výzvou, aby Sběrné suroviny lépe pracovaly, hlavní myšlenkou druhého členu je, že „úspěšný průběh lidového sběru je závislý na vzájemném ujasnění úkolů a na spolupráci mezi příslušnými správami n. p. Sběrné suroviny a národními výbory“ (*ibid.*). RP svým druhým článkem tedy mění definici situace: zbavuje veškeré zodpovědnosti za neuspokojivý stav podnik Sběrné suroviny a rozděluje ji rovnoměrně mezi více aktérů. Na rozdíl od předešlých případů komunikaci v této síti nevystihuje sekvence „kritika — přijetí kritiky“, ale její širěji formulovaná varianta „kritika — reakce na kritiku“. RP v této síti necituje z dopisu Sběrných surovin, proto nevíme, jakou míru (ne)přijetí kritiky druhý člen vyjadřuje — zda se jednalo o mluvní akt „odmítnutí kritiky“, nebo spíše „nikoliv bezvýhradné přijetí kritiky“ apod.

Posledním dialogem, jímž se budu zabývat v tomto oddíle, je síť Nová huť Klementa Gottwalda (dále NHKG). Prvním členem je reportáž ze stavby NHKG v Ostravě; její stavitel se na počest XIX. sjezdu Všesvazové komunistické strany bolševiků zavázal, že stavbu dokončí v původně plánovaném termínu, ačkoliv aktuálně mají zpoždění. Redaktor RP hovoří s několika vedoucími pracovních skupin a tlumočí ve svém článku jejich výzvy konkrétním podnikům, na jejichž dodávky se na ostravské stavbě čeká:

- (13) Nová huť Klementa Gottwalda volá: „I na vás dnes záleží!“ RP, 11. 9. 1952
 (...) „Každá hodina, o kterou nám svůj díl práce pošlou dřívě, nám mnoho pomáhá a naopak každá minuta zdržení může ohrozit splnění našeho závazku a připravuje nás o hodiny zaslouženého odpočinku.“ (...)

Již za osm dní uveřejnilo RP druhý člen sítě — ohlasy na výzvu ze stavby NHKG. V článku se cituje z dopisů tří podniků, které informují, v jakých termínech se jim podařilo či teprve podaří odeslat do Ostravy dodávky, na něž stavitelé hutě čekají.

Sekvenční struktura „výzva — reakce na výzvu“, reprezentující síť NHKG, nasvědčuje tomu, že se v rámci sebraných dat jedná o deviantní případ. Podívejme se však na dialog podrobněji. Z úryvku (13) i celé reportáže vyplývá, že se jedná o velice naléhavou výzvu. Na tuto skutečnost poukazuje hned několik faktorů. V prvé řadě je předmětem dialogu zcela zásadní stavba. NHKG nejenže je pojmenována po tehdejší vůdci vládnoucí komunistické strany v Československu, ale podle textu RP jde o „naši největší stavbu socialismu, která je nesmírnou oporou obranyschopnosti naší země a významným mezníkem na cestě k socialismu“ (Nová huť Klementa Gottwalda volá: „I na vás dnes záleží!“ RP, 19. 9. 1952).

Zadruhé se budovatelé NHKG zavázali dodržet termín dokončení této stavby:

- (14) Nová huť Klementa Gottwalda volá: „I na vás dnes záleží!“ RP, 11. 9. 1952
 (...) Tady je třeba využít každé minuty. Zvláště na stavbě vysoké pece. Vždyť před týdnem její budovatelé svými podpisy slavnostně slíbili, že na počest XIX. sjezdu VKS(b) skončí stavbu přes zpoždění ve stanoveném termínu. (...)

Sociální instituce závazku je pro období vlády komunistické strany charakteristická — v sebraných datech zaznamenávám další tři uzavřené závazky nebo informace o existujících závazcích. V pokynech pro organizování čtenářské ankety v roce 1951 je pracovní závazek dáván do přímé souvislosti s bojem za mír: „přesvědčit čtenáře o nutnosti v boji za mír a o významu pracovních závazků, jakožto projevu uvědomělé a hrdé účasti v tomto boji“ (Osvětová práce, 1951, cit. podle Šámal, 2009, s. 111), stejně jako je s mírem spojována výstavba a budoucí produkce vysoké pece v NHKG: „Tak dokázali soudruzi z mostárny, že mají zájem, aby z druhé vysoké pece tekla včas ocel pro pevnost míru.“ (Nová huť Klementa Gottwalda volá: „I na vás dnes záleží!“ RP, 19. 9. 1952). Celé socialistické zřízení bylo mytizováno jako říše míru (Macura, 2008) v protikladu ke kapitalistickému světu.⁷ Instituce závazku jakožto vyjádření spoluúčasti na zachování míru měla proto vysokou symbolickou hodnotu. Ve splněném pracovním závazku můžeme rovněž spatřovat další krok směrem ke šťastné budoucnosti. Ta totiž v oficiálním projektu vědeckého socialismu figurovala jako mytologická vize o ráji; budoucí ráj — šťastný život v komunismu — byl chápán jako něco, co musí přijít (*ibid.*).

Zatřetí naléhavost výzvy posiluje fakt, že závazek o včasném dostavění vysoké pece byl uzavřen na počest sjezdu sovětské komunistické strany, tedy nejautoritativnější mocenské organizace vzhledem ke státnímu režimu v tehdejší Československu. Z členské perspektivy významnost závazku dokládají dva aktéři dialogu, autor reportáže a jeden z jeho respondentů. Ve svých replikách se orientují na skutečnost, že se nejedná o „běžný“ závazek, ale tematizují, že byl uzavřen právě na počest sjezdu sovětských komunistů:

- (15) Nová huť Klementa Gottwalda volá: „I na vás dnes záleží!“ RP, 11. 9. 1952
 (...) Pod vysokou pecí potkáš nemluvného člověka. Je to mladý technik soudruh Václavík, který řídí montážní práce na vysoké peci. (...) „A vy byste měli všem lidem v naší zemi vyřídit — hovoří s námi, aniž by přestal sledovat soudruhy, kteří slézají z konstrukce pece — za jakých podmínek zde naši lidé pracují. (...) Ať nám pomohou při plnění závazku, k jehož vyhlášení naše chlapce podnítila zpráva o svolání sjezdu bolševické strany, ať sami na počest sjezdu na dodávkách pro stavbu socialismu soutěží...!“ (...) Z konicáglovný by

⁷ „Svět socialismu byl bohatě dekorován atributy míru, byl představován jako svět poklidné mírové práce se stejnou jednoznačností, jako byl Západ představován jako svět válečných příprav a války. (...) Dokonce i reálie vysloveně válečného kontextu se ve spojení se socialistickým světem stávaly reáliemi mírovými: armáda byla armádou míru, nejvyšší velitel branné moci Sovětského svazu Stalin byl označován jako „generalissimus Mír“, nejvyšší velitel československé branné moci Gottwald jako „míru generál“. (Macura, 2008, s. 36–37).

chtěli zavolat do ČKD Slaný: „(...) Naši soudruzi projednávají, jak zkrátit na počest sjezdu bolševické strany montáže, technici již uzavřeli závazky a (...)“

Začtvrté na výjimečnost stavby, a tudíž i výzvy v RP, poukazuje zvolené lexikum reportáže. V jiných člancích RP se například dočteme, že „zaměstnanci tohoto úřadu přijali na základě uveřejněné kritiky závazky k zlepšení své práce“ (Výměr, nebo rebus? RP, 27. 6. 1952). V případě NHKG však „budovatelé svými podpisy slavnostně slíbili, že...“ (Nová huť Klementa Gottwalda volá: „I na vás dnes záleží!“ RP, 11. 9. 1952). Autor reportáže podtrhuje významnost přijatého závazku tím, že verbalizuje, že se jednalo o písemný slib, a dle jeho slov navíc slavnostní. Dále se v článku píše, že „každá minuta zdržení může ohrozit splnění našeho závazku“ (*ibid.*). Sloveso „ohrozit“ evokuje krizový stav a přispívá k naléhavosti celkového vyznění reportáže.

Shrnuto, RP svým textem vyzývá konkrétní aktéry, aby neuvedli v nebezpečí slavnostní a písemně stvrzený závazek uzavřený na počest nejvlivnější mocenské organizace, jímž budovatelé slíbili, že dokončí včas nejvýznamnější stavbu, která v budoucnu zaručí bezpečnost země a pravděpodobně ji přivede až k socialismu. Lze si snadno představit, že oslyšení takto naléhavé výzvy by mělo za následek právě kritiku. Tomu odpovídají i reakce aktérů citované v druhém členu sítě:

- (16) Nová huť Klementa Gottwalda volá: „I na vás dnes záleží!“ RP, 19. 9. 1952
 (...) Pracující z mostárny železáren Stalingrad v Místku píší, že mostárna již zhotovila rámy svařované pod potrubí k druhé vysoké peci v Kunčicích. Plánovaný termín byl do 21. září. Po diskusích na pracovištích byl zkrácen termín k 13. září. Přes velké nedostatky v přísunu materiálu z hutí podařilo se zaměstnancům mostárny obětavou prací odeslat první vagon s konstrukcí již 11. září. (...) Soudruzi ze závodu Ostroj v Opavě hlásí, že dodávka kouřových kolen a hrdel pro ohřívače vysoké pece nemohla být splněna včas pro nedostatek materiálu. Nyní již jsou tyto výrobky odeslány. Nový termín dodání ventilu a záklopy byl zkrácen o dva dny a výrobky byly hotovy 13. září. (...)

Tyto repliky jsou analogické reakcím na kritiku v ostatních zkoumaných sítích (částečně se lišila pouze síť Odpad). Oslovení aktéři výzvy nezpochybňují a snaží se jí vyhovět; spolupracují na vyřešení problému, resp. snaží se, aby nenastal, a podávají o svém snažení zprávu. Z těchto důvodů lze na síť NHKG nahlížet nikoliv jako na deviantní případ, ale spíše jako na variaci na většinový průběh mediálního dialogu.

OČEKÁVÁNÍ V DIALOZÍCH

Výše jsem zmínila dilema, zda dvojici verbálních akcí „kritika — reakce na kritiku“ považovat za párovou sekvenci, nebo action chain. Analyzovaná data nasvědčují tomu, že v roce 1952 v dialozích zprostředkovaných RP jsou obě verbální akce spjaty poměrně těsně. Na základě analyzovaných dat však tuto tezi nemůžu přesvědčivě doložit, protože jsem síť vyhledávala na základě přítomnosti intertextového odkazu na jiný článek. V RP se tedy mohlo vyskytovat mnoho výzev či kritik, na které nikdo

nereagoval, ale které jsem nezaznamenala. Odpověď na otázku, nakolik je na kritiku uveřejněnou v RP normativně očekávána reakce ze strany kritizovaného aktéra, nabízí sama redakce deníku, viz úryvek (17).

(17) Ještě jednou o kontrolních dnech, RP, 6. 12. 1972

„(...) O odpověď na kritiku jsme požádali odpovědné pracovníky Izolačních závodů v Brně, když už se sami neozvali. (...) Bylo by však správné a samozřejmé, aby kritizovaní sami řekli, v čem vidí hlavní příčiny zdržování výstavby tohoto objektu a jak ze své strany tomu napříště zabrání. Když už dospějí věci tak daleko, že je nutné použít veřejné kritiky, je třeba vedle nápravy nedostatků najít také odvahu veřejně se k ní vyslovit.“

Z tohoto úryvku vyplývá, že dvojice verbálních akcí „kritika — reakce na kritiku“, která reprezentuje příslušnou dialogickou síť, není aktéry mediálních dialogů považována za sekvenční strukturu typu action chain, ale za párovou sekvenci: kritici normativně očekávají, že dostanou od kritizované strany odpověď. Poznatek o příslušnosti zkoumané dvojice verbálních akcí mezi sekvenční struktury je cenný, protože ho získáváme bezprostředně od aktéra dialogu, tedy z členské perspektivy. Jeho relevanci však oslabuje skutečnost, že pochází z mediálního dialogu až z roku 1972. Mezi roky 1952 a 1972 sice RP zůstávalo tiskovým orgánem komunistické strany, která se hlásila stále k týmž ideologickým východiskům, viz např. neměnné oslavné postoje deníku vůči bolševické revoluci v Rusku i únorovému převratu v Československu,⁸ na druhou stranu se vládnoucí režim určitým způsobem vyvíjel, což mohlo vést také ke změně očekávání spojených s uveřejněním kritiky.

Členský přístup podporuje možnost uplatnit tvrzení z roku 1972 na dialogy o dvacet let starší ještě z jiného úhlu pohledu. Vycházím zde z předpokladu, že pokud interakce probíhá v souladu s očekáváními aktérů, nemají potřebu její průběh kome-

8 RP, 24. 2. 1952, motto aktuálního vydání: Pod praporem Lenina a Stalina, pod vedením soudruha Gottwalda vítězně dovršíme únor — vybudujeme socialismus!

RP, 7. 11. 1952, největší titulek na úvodní straně: Ať žije 35. výročí Velké říjnové socialistické revoluce!

RP, 24. 2. 1968, titulek prvního článku: Oslavy 20. výročí Vítězného února v českých a slovenských krajích. Smyslem práce strany je stále svobodnější a bohatší život naší společnosti.

RP, 7. 11. 1968, motto aktuálního vydání: Říjnová revoluce a Leninovo dílo hluboce zapůsobily na utváření našich národů v celém padesátiletí, zejména přímým vlivem na vznik KSČ a na formování dělnického a vůbec revolučního hnutí. (První tajemník ÚV KSČ A. Dubček na Pražském hradě dne 6. listopadu 1968)

RP, 24. 2. 1989, článek na úvodní straně: Dnešní doba potřebuje energické a poctivé činy: Manifestaci pracujících a mládeže Prahy a Středočeského kraje vyvrcholily ve čtvrtek na Staroměstském náměstí v Praze oslavy 41. vítězství našeho pracujícího lidu nad reakcí (...)

RP, 7. 11. 1989, článek na úvodní straně: Myšlenky stále živé: Hlavní akcí československých oslav 72. výročí Velké říjnové socialistické revoluce bylo slavnostní shromáždění pracujících a mládeže hlavního města Prahy, které se konalo v pondělí (...)

tovat, viz např. teorie jazykového managementu⁹ nebo garfinkeling.¹⁰ Uvažujme, že v roce 1952 je po zveřejnění kritiky normativně očekáváno, že zazní odpověď kritizovaného aktéra. Protože se v tomto modelovém případě aktéři mediálních dialogů na vyřčenou kritiku orientují jako na první člen párové sekvence, a zveřejnění odpovědi tudíž považují za samozřejmý krok, nemají potřebu tato svá očekávání verbalizovat či šířěji komentovat. Je příznačné, že fenomén (ne)odpovídání na kritiku tematizuje až aktér, jehož normativní očekávání naplněna nebyla; tento případ jsem zaznamenala v roce 1972.

Předložený argument podporuje hypotézu o normativnosti očekávání reakce na zveřejněnou kritiku pouze nepřímo a nevylučuje možnost, že se v RP mohla vyskytnout řada kritik, na něž nikdo neodpověděl. Struktura i obsah sebraných dat však nasvědčují spíše opaku: redaktoři RP totiž s odpověďmi na kritiku pracují jako s interakčním prvkem, který očekávají a který je také obvykle realizován. Ve většině případů druhý člen sítě obsahuje informaci o tom, že kritiku někdo projednával, tedy že na ni určitým způsobem reagoval, viz Tabulka 1. Jediné dvě sítě, ve kterých není odpověď na kritiku explicitně tematizována stejným způsobem jako v ostatních datech, jsou dialogy o kvalitě mléka a cenách brambor. Tyto sítě mají vzhledem k ostatním dialogům specifickou strukturu, ale interakční prvek „reakce na kritiku“ nepostrádají, viz oddíl Deviantní případy. Redaktoři RP tedy při konstrukci sítí zpravidla explicitně zmiňují, že na zveřejněnou kritiku příslušní aktéři reagovali. Dále již komentují obsah těchto reakcí, nikoliv samotný jejich výskyt. Této struktuře se vymyká až síť z roku 1972, jejíž replika vedle vlastního obsahu sdělení tematizuje i průběh komunikace a očekávání s ní spojená.

Skutečnost, že redaktoři RP explicitně upozorňují na existenci odpovědi na zveřejněnou kritiku, lze interpretovat jako prvek, který má čtenářům usnadnit orientaci v probíhajícím mediálním dialogu, viz oddíl Standardizovaný průběh dialogu. Ale patrně se v tomto postupu odráží také snaha vychovávat čtenáře a formovat veřejné mínění, což se po únorovém převratu stalo jedním ze zásadních úkolů médií (Bednařík, Jiráček & Köpplová, 2011, s. 254). Tímto postupem RP čtenářům představuje

-
- 9 První fází v procesu jazykového managementu představuje povšimnutí: jedinec si ve své promluvě nebo v promluvě svého komunikačního partnera povšimne určitého jevu, např. odchylky od jazykové nebo komunikační normy, kterou může následně hodnotit, plánovat její úpravy a nakonec je implementovat. Objektem managementu nemusí být jen jazykové formy, nýbrž nejrůznější aspekty komunikačního aktu včetně obsahu a formy (Nekvapil, 2017a). V našem případě došlo k povšimnutí odchylky od očekávaného průběhu komunikace (následně i k dalším fázím jazykového managementu) v dialogické síti z roku 1972, úryvek (17), nikoliv v datech z padesátých let.
- 10 Jedná se o etnometodologickou proceduru, nazvanou po zakladateli tohoto sociologického směru Haroldu Garfinkelovi, která má přispět k odhalení neverbalizovaného vědění, které aktéři používají, aby porozuměli interakčním situacím. Její podstatou jsou experimentální provokace, které mají narušit rutinní postupy a tím odhalit, co je v jejich pozadí (Petrušek, 2017). Experimentátoři např. na běžné konverzační otázky reagovali kladením neustále zpřesňujících dotazů, čímž narušovali, až rozvraceli obvyklý průběh interakce. Pro případ dialogických sítí v RP je podstatné to, že pokud se interakce odvíjí podle očekávání aktérů, ti se nad jejím průběhem nepozastavují.

novou sociální institucí KK a názorně předvádí, jak se s ní pracuje. Dává najevo, že KK je legitimním nástrojem budování socialistické společnosti, viz též úryvek (1), a že na zveřejněnou KK je nutno adekvátně reagovat. V případě, že aktéři nejednají v souladu s těmito pravidly, redakce RP tematizuje účel a povahu komunistické kritiky včetně toho, jaká normativní očekávání se s ní pojí, viz úryvek (17) a poznámka pod čarou 1.

Sebraná data naznačují, že v roce 1952 se mediální dialog s domácí tematikou odvíjel výhradně na půdorysu KK a odpovědí na ni. Ačkoliv na základě sebraných dat z roku 1952 není následující tvrzení možné s jistotou doložit, analýza nasvědčuje tomu, že se zveřejněním prvního členu příslušné sekvence se pojila vysoká míra normativního očekávání, že zazní také člen druhý.

SHRNUTÍ

V tomto článku jsem se zabývala mediálními dialogickými sítěmi, které se rozvinuly na stránkách RP v průběhu roku 1952 a věnovaly se domácím tématům. Zjistila jsem, že v rámci sebraného vzorku je obsahem sítí KK, která zde má dialogickou podobu a ve většině případů je reprezentována dvojicí verbálních akcí „kritika — přijetí kritiky“. Tato struktura dialogu včetně sebekritických vystoupení odpovídá modelům komunikace, které se uplatňovaly v politických systémech sovětského typu, viz např. úryvek (1), a není proto překvapivé, že se v RP vyskytuje. Samozřejmě už ale není to, že se dialogické sítě s domácím obsahem v daném období věnovaly výhradně KK.

Mediální dialogické sítě využívalo RP nejen jako způsob informování o konkrétních hospodářských či společenských záležitostech, ale rovněž jako prostředek ideového působení na širokou veřejnost: právě prostřednictvím konstruování sítí mohli redaktori čtenářům názorně předvést, že KK je novou sociální institucí ve službách ustavujícího se státního zřízení a že existují určitá pravidla, jak se s ní pracuje.

Analýza dále ukázala, že se dialogy v mediálních sítích odvíjejí standardizovaným způsobem. První člen sítě kritizuje určitý jev nebo způsob jednání a někdy obsahuje explicitní výzvu, aby byl nevyhovující stav napraven. Ve druhém členu sítě příslušní aktéři na tuto kritiku reagují, přičemž se v jejich odpovědích často opakují určité sémantické stavební prvky. Do určité míry je tedy standardizovaný nejen průběh dialogu, ale také obsah druhého členu dialogické sítě. Obvykle se v něm vyskytuje informace o tom, zda zveřejněnou kritiku projednával relevantní aktér, zda ji akceptoval, jaké byly příčiny nežádoucího stavu věcí a jaká nápravná opatření byla či teprve budou přijata. Podrobněji jsem zkoumala čtyři dialogické sítě, v nichž nezazněla slova o akceptování kritiky a z tohoto důvodu se zdálo, že se vymykají standardizované struktuře dialogu. Ukázalo se však, že spíše než o deviantní případy se jedná o variace na většinový průběh mediálního dialogu.

Na závěr jsem se zabývala mírou očekávání, že po verbální akci „kritika“ jakožto prvním členu potenciální dialogické sítě bude následovat určitá reakce. V současných společenských podmínkách může kritika tvořit první člen sekvence struktury typu

action chain, což znamená, že reakce na ni může být prakticky jakákoliv včetně ne-reagování (ačkoliv jistě záleží na okolnostech vyslovení oné kritiky). Naproti tomu analyzovaná data z roku 1952 naznačují, že oslovení aktéři považují za svou povinnost na zveřejněnou kritiku konkrétním způsobem reagovat. To by znamenalo, že dvojice verbálních akcí „kritika — reakce na kritiku“ je ve sledovaném období párovou sekvencí. Na tuto skutečnost poukazují jednak analyzované sítě z roku 1952, jednak mediální dialog z roku 1972, který pojmenovává zveřejnění kritiky v RP jako komunistickou kritiku a upozorňuje, že od kritizované strany se očekává odpověď. Vzhledem ke značnému časovému odstupe však nelze definici KK z roku 1972 vztáhnout k dialogům z padesátých let zcela jednoznačně.

Ani pokud by se podařilo prokázat hypotézu o normativním očekávání druhého členu sekvence, nebylo by možné tvrdit, že platí obecně pro všechny mediální dialogy z roku 1952; sítě se zahraničním obsahem z téhož roku této struktury již neodpovídají, viz poznámka pod čarou 5. Případné normativní očekávání se pojí pouze s dialogy reprezentovanými dvojicí verbálních akcí „kritika — reakce na kritiku“, které zde byly předmětem zkoumání. Lze konstatovat, že minimálně v jednom případě z roku 1972, ale s jistou dávkou pravděpodobnosti také v sítích z roku 1952 věnovaných KK zůstává míra očekávání, že zazní druhý člen sekvence, podobně vysoká jako v případě rozhovorů tváří v tvář. Odlišný je oproti tomu případ párových sekvencí, do nichž jsou organizovány současné mediální dialogy a v nichž se ve srovnání s rozhovory tváří v tvář pracuje s nižším normativním očekáváním návaznosti replik (Nekvapil & Leudar, 2002).

V tomto článku jsem se zabývala dialogy uskutečněnými prostřednictvím tiskového orgánu vládnoucí strany, je však otázka, zda jiný typ periodik neumožňoval méně schematický dialog. Vedle stranických celostátních deníků a krajských týdeníků v padesátých letech vycházela také řada periodik zaměřených profesně, kulturně apod., která díky své odlišné pozici vůči KSČ mohla poskytovat prostor pro poněkud různorodější dialogy. Na druhou stranu ale např. závodní periodika, jichž v roce 1954 vycházelo přes tisíc titulů (Bednařík et al., 2011, s. 267), měla mít dle představ KSČ mobilizující úlohu (*ibid.*, s. 268) a vesnické noviny začaly být vydávány „s úkolem propagovat a organizovat socialistickou zemědělskou výrobu“ (*ibid.*, s. 267), což svědčí spíše pro hypotézu, že se situace v těchto typech periodik příliš nelišila od situace v RP.

Další zkoumání dialogičnosti mediální komunikace z roku 1952 by mohlo být věnováno také tomu, zda se v RP vyskytují i jiné druhy sítí realizované odlišným typem dialogických propojení, než jsou sekvenční struktury, např. dialogickými navázáními bachtinovského typu (viz Sloboda, 2009).

LITERATURA

- Bachtin, M. M. (1980). *Román jako dialog*. Praha: Odeon.
- Bednařík, P., Jiráček, J., & Köpplová, B. (2011). *Dějiny českých médií*. Praha: Grada.
- Čtenářská anketa o Nezvalově Zpěvu míru (1951). *Osvětová práce*, 6(4), příloha Dálkové školení č. 1, 10.
- Fidelius, P. (2000). *Kritické eseje*. Praha: Torst.

- Hutchby, I., & Wooffitt, R. (2006). *Conversation Analysis: Principles, Practices and Applications*. Cambridge: Polity.
- Kaderka, P., & Havlík, M. (2010). Vytváření televizních zpráv: pracovní postupy v systému žánrových norem. *Sociologický časopis*, 46(4), 537–567.
- Kaderka, P., Leudar, I. & Nekvapil, J. (2018). Central bank transparency as a dialogical accomplishment. *Symbolic Interaction*, 41(2), 227–246.
- Knapík, J. (2004). *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948–1950*. Praha: Libri.
- Kratochvíl, A. (1990). *Žaluji. Stalinská justice v Československu*. Praha: Česká expedice, Dolmen.
- Lepper, G. (2000). *Categories in Text and Talk*. London: Sage Publications.
- Leudar, I., & Nekvapil, J. (2004). Media dialogical networks and political argumentation. *Journal of Language and Politics*, 3(2), 247–266.
- Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Macura, V. (2008). *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha: Academia.
- Nekvapil, J. (1999–2000). Etnometodologická konverzační analýza v systému encyklopedických hesel. *Čestínář*, 10(3), 80–87.
- Nekvapil, J. (2017a). Jazykový management. In P. Karlík, M. Nekula & J. Pleskalová (Eds.), *CzechEncy — Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOVÝ_MANAGEMENT.
- Nekvapil, J. (2017b). Párová sekvence. In P. Karlík, M. Nekula & J. Pleskalová (Eds.), *CzechEncy — Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z https://www.czechency.org/slovník/PÁROVÁ_SEKVENCE.
- Nekvapil, J., & Leudar, I. (1998). Masmediální utváření dialogických sítí a politické identity: případ Demokratické strany Sudety. *Slovo a slovesnost*, 59(1), 30–52.
- Nekvapil, J., & Leudar, I. (2002). Sekvenční struktury v mediálních dialogických sítích. *Sociologický časopis*, 38(4), 483–499.
- Nekvapil, J., & Leudar, I. (2003). O českých masmédiích z etnometodologické perspektivy: romská identita v dialogických sítích. *Slovo a slovesnost*, 64(3), 161–192.
- Nekvapil, J., & Leudar, I. (2006). Prezentace událostí 11. 9. 2001: Bush, bin Ládín a jiní v interakci. *Sociologický časopis*, 42(2), 353–377.
- Petrusek, M. (2017). Garfinkeling. In Z. R. Nešpor (Ed.), *Sociologická encyklopedie*. Dostupné z <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Garfinkeling>.
- Pomerantz, A. (1978). Compliment responses: notes on the cooperation of multiple constraints. In J. Schenkein (Ed.), *Studies in the Organization of Conversational Interaction* (s. 79–112). New York, NY: Academic Press.
- Provázková, K. (2009). *Mediální dialogické sítě před rokem 1989*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta, Univerzita Karlova.
- Schneiderová, S. (2015). *Analýza diskurzu a mediální text*. Praha: Karolinum.
- Sloboda, M. (2009). Styling for hegemony: the West as an enemy (and the ideal) in Belarusian television news. In R. Fitzgerald & W. Housley (Eds.), *Media, Policy and Interaction* (s. 137–159). Farnham: Ashgate.
- Šámal, P. (2009). *Soustružníci lidských duší*. Praha: Academia.
- Tesařová, K. (2016). Krystalizace historického okamžiku v mediální dialogické síti: etnometodologická analýza kauzy lhaní politika Haška. *Studie z aplikované lingvistiky / Studies in Applied Linguistics*, 7(2), 86–106.
- Velký sociologický slovník* (1996). Praha: Karolinum.

CITOVANÉ ČLÁNKY Z RP:

Nedůstojné museum, 4. 2. 1952
Příkaz zněl: Kropit! 19. 2. 1952

Pod praporem Lenina a Stalina, pod vedením soudruha Gottwalda vítězně dovršíme únor — vybudujeme socialismus! 24. 2. 1952

- Jejich metody, 12. 5. 1952
Poškození poctivé rolníky, 18. 5. 1952
Žumpa lží, 23. 5. 1952
Výměr nebo rebus? 26. 5. 1952
Využit surovinového odpadu, 10. 6. 1952
Výměr nebo rebus? 27. 6. 1952
Využit surovinového odpadu, 6. 7. 1952
Nesprávné odměňování brzdí plnění úkolů na státních statcích, 4. 9. 1952
Nová huť Klementa Gottwalda volá: „I na vás dnes záleží!“ 11. 9. 1952
Nová huť Klementa Gottwalda volá: „I na vás dnes záleží!“ 19. 9. 1952
Nesprávné odměňování brzdí plnění úkolů na státních statcích, 17. 10. 1952
Dodržovat stanovené ceny brambor, 20. 10. 1952
Jak se provádí nábor pracovních sil, 21. 10. 1952
Ať žije 35. výročí Velké říjnové socialistické revoluce! 7. 11. 1952
- Dodržovat stanovené ceny brambor, 2. 12. 1952
„Plánují rozkopané silnice“, 2. 12. 1952
Do boje za splnění úkolů našeho odborového hnutí, 5. 12. 1952
Oslavy 20. výročí Vítězného února v českých a slovenských krajích. Smyslem práce strany je stále svobodnější a bohatší život naší společnosti, 24. 2. 1968
Říjnová revoluce a Leninovo dílo hluboce zapůsobily na utváření našich národů v celém padesátiletí, zejména přímým vlivem na vznik KSČ a na formování dělnického a vůbec revolučního hnutí, 7. 11. 1968
Ještě jednou o kontrolních dnech, 6. 12. 1972
Dnešní doba potřebuje energické a poctivé činy, 24. 2. 1989
Myšlenky stále živé, 7. 11. 1989

Karla Tvrďá | Ústav obecné lingvistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova
<ktvrda@email.cz >